

JANEZ DOLENC

DOBRETOVI

Etnografsko-sociološka podoba za 100-letnico Tavčarjevih
Slik iz loškega pogorja

Pri Dobretovih v Brinju je bilo trdo življenje. Šteli so se sicer za košance in zemlje je bilo še kar precej, a bila je kamnita in pusta. Pri košnji na njihovem se je pod koso kar kresalo in rez se je tako hitro škrbinila, da je bilo treba kar naprej klepati. Tudi na njihovih njivah je pri oranju drevo tu in tam zaječalo in junci so obstali, čeprav sta črtalo in lemež šla čisto pri vrhu in je komaj podsulo najhujši plevel. Nekaj rži, ovsa, in če ni bilo leto preveč sušno, tudi ječmena je v starih mehovih Dobre nesel v podvrški malin. Kruh je bil pri Dobretovih črn in raskav, da je praskalo po grlu. Imeti so ga morali v peharju, ker se je vsak hlebec razsul. A tudi s takim kruhom so skoparili in večkrat je minil teden brez skorje kruha pri hiši. Le kuhane suhe tepke in žvižge so bile na mizi, zraven pa črn lonec posnetega mleka.

Dobrela je rodila zaporedoma pet deklet — Marjanco, Micko, Anco, Jerco in Meto, šele potem pa naslednika Miha, veliko upanje Dobretove domačije. Ob zadnjem otroku — Rezki — je pa mati sklenila svoje žuljave roke na mrtvaškem odru. Sedaj šele je ob očetu-skopuhu predla trda otrokom. Še krompirja si niso smeli skuhati, da bi se ga najedli do sitega. Le parkrat v letu, ko je stari šel na Goro k maši in ga opoldne ni bilo domov, ker je šel v gostilno k Savcu, so otroci izkoristili priliko in si napolnili sestradane trebuščke.

Miha je bil fant in je očetu pomenil več ko vseh šest »bab« skupaj. Večkrat se je Maruša iz Delnic prikrivila s polnim košem maslenih štruc, lovila sapo in zdihovaje postavila koš k peči. Ohta, te Marušine štruce, ki so se kar same topile v ustih! Nanje so padle lačne otroške oči s peči in klopi. Dobre pa se je počasi oglasil:

»Viš jo no, Marušo! Hej, Miha, a boš kaj izbral?«

In Miha si je kmalu mašil usta z rahlim testom Marušine peke. Če je hotela štruco katera od deklet, je morala sama imeti denar, stari je kvečjemu kaj malega s težkim srcem priložil.

Bile so pridne in zale, le najstarejši, Marjanci, so koze razrile obraz. Pozimi je brenčalo v hiši več kolovratov, Marjanca je celo znala tkati. Le Miha je kratke zimske dneve in dolge večere večinoma preležal na peči in vlačil staro mačko za rep. Pozimi so tudi gnoj vlačile na saneh in mnogo trpele.

Čez zimo so se skrinje polnile s kosi platna, vsak je bil dolg 40 lahti. Prodajali so ga Kupcu v Poljane, ki ga je vozil naprej v Trst in nazaj grede iz Vipave vino. Pravili so, da je s petakom pipo prižgal in reveža pahnil po stopnicah, a nazadnje v veliki revščini in spokorjen umrl.

Ko je takole pred veliko nočjo prinesla Micka kos platna h Kupcu in si kupila židano tržaško ruto, je bil v trgovini tudi Kosmov oče iz Poljan, sila

zgovoren možakar. Ko je ugledal čednega dekliča, mu je šinilo v glavo: »Ta bo kot nalašč za Jurca!« Jurca je bil njegov nečak, Vrbanačev iz Poljan. Izučil se je za zidarja, podedoval bo hišo — toda sedaj je pri hiši vse narobe! Vrbanačeva mati je hudo zbolela, druge ženske ni pri hiši in ni čudno, da stari Vrbanač, njegov brat, na zapečku sede godrnja in jezno puha dim iz čedre pod zakajeni strop.

Še tisti večer je stopil k Vrbanačevim. Zmenili so se, da bo Kosem naslednjo nedeljo peljal fanta v Brinje snubit. Upali so, da ju ne bodo zavrnil. Po godcu Koželjevcu pa bodo Dobretovim sporočili, kdaj pridejo iz Poljan snubači.

In tako so v nedeljo popoldne zaškripala vežna, potem pa še hišna vrata pri Dobretu, na pragu pa sta stala Kosem in Jurca. Kosem je pozdravil po stari častitljivi navadi:

Buh dej srječa, zrauje pa mír,
mlika ulik mír,
pa kruha obil,
de-b ga nuatar drobil!

Večina deklet je sedela na peči, oče Miha pa s pipo v ustih za belo javorovo mizo; na videz ravnodušno je dejal snubačema: »No, kaj pa vidva? Malo dol se usedita in fajfe nabasajta!«

Sedla sta k mizi in Dobre je porinil prednjo rejen mehur tobaka. Kosem je basal, Jurca pa ni kadil, raje je začel takoj ogledovati Dobretova dekleta.

Kosem je pričel pogovor o vsakdanjih rečeh, o vremenu, letini in končno napeljal tja, kamor je želel: »No, Miha, kako pa kaj živina. Midva bi kupila kakšno mlado živinče, kakšno skočno jeničico...«

Dobre je močneje potegnil iz pipe in puhnil oblak dima: »Jenic ne prodajamo.« Kosem pa: »Dobre, sedaj pa že lahko pogruntaš, na kakšen maln bi jaz rad vodo napeljal: Tule sem prignal mladega snubača, kateremu vem samo hvalo — dober, usmiljen in priden fant je!«

Tu se oglasi tudi Jurca: »Dobro blago se samo hvali!«

»Bajtico ima, zidati zna,« nadaljuje Kosem, »če bi se zmenili za eno od vaših hčera. Bo blizu vasi, blizu cerkve, blizu vode...« (Dobretovi so živeli na samotni, uro daleč od fare in voda je bila globoko v grapi.)

»Bajtica res ni velika, pa je fantič kot se šika,« je napletal dalje Kosem in pihal dim. »Tako pravi stara pesem in to za Vrbanačevega Jurja iz Poljan tudi drži! Ko bosta dva mlada in pridna skupaj, bosta že znesla boljše gnezdece!«

Oče Miha vzame pipo iz ust: »Ko je pa takisto, no, bi imeli seno prej kositi kakor otavo. Marjana je najstarejša, ko bi Marjano dali!«

Takrat pa se oglasi štiriletna Rezka na peči: »Marjana je pa grda, ker je kozjal!«

Miha je grdo pogledal na peč, Marjana pa je močno zardela v desno lice, ki je bilo za spoznanje manj razrito od koz kakor levo, ki ga je skrivala snubačem. Tedaj pa je že vstopila brhka Micka s peharjem kruha v eni in s steklenico žganja v drugi roki. Oče ji je bil že prej naročil, naj prinese kaj za pod zob.

Ko je Micka stopala proti mizi, se je njen mili pogled srečal z Jurcevimi. Fanta je spreletelo: Kako je zala! Ta ali pa nobena! Kosem je fanta takoj spregledal in dejal:

»Oče Miha, a veš kaj, tole frtavko bi nama dal!«

Micka je postavila kruh in pijačo na mizo in oče je ponudil: »Kruh je domač, pa ga le odrežita in nalijta si!«

Micka se je v zadregi takoj umaknila v kuhinjo, Jurca je pa samo zaneslo za njo. Kosem je srknil štamperl domačega žganja in pokusil trdi Dobretov kruh ter si mislil: Razvajene niso! Rekel pa je: »Le daj jo, Miha! Trdo si vzgojil hčerke, a so dobrega srca in na starost boš še sam prišel k Micki!«

Jurca je našel Micko pri ostepah in ji začel prigovarjati: »Ali veš, Micka, kakšna gre sedaj v hiši govorica? Ne gre za jenico, gre za ta mlado pri nas, ki bi kuhala in prala, lejštala živino in skrbela za otroke. Ali bi ti hotela biti naša ta mlada? Ali bi hotela biti — moja...«

»Ne vem...« je dahnila in zardela.

Pritegnil jo je bliže: »Micka, se pa kušniva...«

Čeprav so ji oči zažarele, se je branila: »Ja, ker se še premalo poznavam... Ne bodi siten, takisto...«

Vendar ji je ukradel poljub! V hiši pa je med možakoma prišlo do načelnega pristanka in vabila na obisk v Poljanah. Snubača sta zadovoljna odšla. Obljubljenih tristo goldinarjev tudi ni bila majhna dota!

Teden dni pozneje so imeli pri Dobretu spet snubače, to pot iz Selške doline. Oče jim je zopet ponujal Marjano, fant pa ni bil vnet zanjo in bi bil rad popustil sto goldinarjev na doti, če bi mu dali Micko. Toda le-ta je bila že trdno odločena za našega Jurja Tavčarja.

Kmalu po kresu si je prišla nevesta z očetom ogledat novi dom. Zmenili so se za skromno balo: skrinja, kolovrat, nekaj mernikov žita in seveda široka zakonska postelja iz češnjevega lesa. Plevnica, rjuhe, kovter — vse iz trdnega hodničnega platna, vse delo pridnih Dobretovih deklet! Jurca je bil zadovoljen: »Micka, lepše bo nama pod hodničnim kovtrom kakor grofu in grofici pod židanim!« In tako je tudi bilo!

Ohcet je bila v Poljanah na svetega Aleša dan, za katerega pravijo:

O svetem Aleš

mejh n polejž,

pol pa pejd jejda sjet!

No, letos Poljanci tega dne niso sejali, pač pa na Vidmu veselo plesali in pritrkavali s petami ob tla. Koželjevec, Petelinček in Figovček so godli tako poskočne, da so še ta stare vzdignili na ples. Za svatovsko mizo pa je ženinu in nevesti najprej napil bratranec, mladi Kosmov dohtar Ivan. Oče mu je povedal, kako je snubil za Jurca in v glavi se mu je že rojevala nova slika iz loškega pogorja »Kako se mi ženimo«. Otroci-šeškarji so lezli pod mizo in cukali svate, naj jim kaj dajo. Posebno korajžen je bil Povelkov Pavle, kasneje tudi pisatelj. Njegova sestra Nežika pa je blede sedela pri peči — bila je jetična. Jurca je bil ves zaverovan v svojo lepo ženko, ki je srkala drobne požirke vina. Ker ga ni bila vajena, so ji že poganjale rože na licih...

Za Micko so začela odhajati še druga Dobretova dekleta. Anca je šla najprej za deklo k Posečniku na Malenski vrh, a je kmalu zamenjala gnojne vile s kuhalnico — v naslednjem predpustu je prišla za ta mlado k Spolovičarju pod Goro. Njen Tine je bil sicer bolj zahteven glede dote kakor Jurca in mu ni bilo dovolj niti potem, ko je Dobretov oče primaknil še jenico. Ko pa je Tinetu Anca povila sina Janeza in je spet v hiši zapela stara zibelka, je bilo negodovanje pozabljeno.

K Posečniku je šla potem služiti Jerca, ki so ji rekli tudi Jerče. Služila je tri leta; a ko se je razcvetela, je ta cvet utrgal Koritarjev Frenc iz Robidnice. Še sreča, da je bil toliko pošten, da jo je nosečo vzel; stari ga je namreč hudo pestil, ker je bila revna.

Na vrsto za ženitev je prišel tudi Miha, Dobretov prestolonaslednik. Poslali so mu bili sicer z županstva v Javorjah list za vojake, a oče Dobre je raje plačal županu 20 goldinarjev, da je šel namesto Miha na štelngo Ožboltov Jernač iz Četene ravnici, tisti s suho nogo. Tako je Miha ostal doma, župan, vojaški zdravnik Mali v Kranju in Jernač so si pa razdelili goldinarje, seveda je Jernaču pripadel najmanjši delež. — Miha pa je vzel svojo sosedo iz Brinja, Brinovcevo Katrco; zanjo se je najprej zanimal Savcev Blažonca, a jo pustil, ker je imela premajhno doto, saj je bil njen oče še hujši skopuh kot Dobre. Blažonca pa je vzel potem bogato Posečnikovo z Malenskega vrha.

Doma so ostale še Marjana, Meta in Rezka. Marjana je živela trdo življenje samske tete; k sreči je bila priskoparila nekaj denarja, da je po propadu Dobretovine šla gostovat in ji ni bilo treba od hiše do hiše. Meta pa ga je le dočakala, Kolavževega Jaka iz Žetine, ki je prižvenketal s srebrnimi dolarji iz Amerike in jo pri povratku odpeljal s seboj. Najmlajša Rezka je šla služiti za deklo, oče Miha pa se je res umaknil k Micki in pestoval vnučke.

Kajti Miha, ta mihasti lenuh, je gnal Dobretovino navzdol. Res je moral odrajtovati sestre, a je tudi slabo gospodaril in preveč pil pri Savcu. Tu se je tudi zadolževal in prekanjeni Blažonca ga je še podžigal k zapravljanju, češ da je neumno, če človek samo dela in trpi, marveč mora tudi uživati življenje. Miha je začelo skrbeti in sklenil je, da odide tja, kjer se denar zasluži, kakor bi gori pogledal — vsaj tako je mislil, v Ameriko. Ženi je dejal, da naj dve leti potrpi sama, vrnil se bo bogat in plačal dolgove. Žena mu ni branila, še mali Mihec v zibeli ni zajokal, ko je odhajal...

Po Mihovem odhodu je Savcevega Blažonca vedno pogosteje vodila pot mimo Dobreta. Enkrat je šel po bekovo trtje, drugič »po bližnjici« kositi praproto na Stari vrh, tretjič... Vedno je imel čas povasovati pri Dobretu. Po naslednjem pustovanju pri Savcu je bilo med ljudmi veliko govorice; ne samo da se je pustna rajtenga podražila od 28 na 32 grošev, temveč tudi Katrca, mlada Dobrela, je pri povštertancu vrgla Blažoncu povšter in to ne bo kar tako!

Z Mihom v Ameriki ni bilo kaj prida; v začetku se je pridno lotil dela, a se kmalu spet zapil in bil čez leto in dan spet doma. Katrca pa je spet pričakovala, a ne njegovega otroka! Miha je preklinjal Blažonca in še huje pil ter lezel v dolgove.

Sad nezvestobe je priromal na svet. Ko so otroka nekoč pustili samega, ga je Miha potegnil iz zibke, zavil v cunje in ga odnesel na Savcev prag. Tam se je seveda začel otrok dreti na mile viže. Blažonca je ravno oral v Pečnejcu, ko mu je prišla dekla povedati, da je Miha skrivaj prinesel otroka. »Že dobro, že dobro!« je zamrmral v zadregi in nekoliko pobledel. Pustil je drevo in otrok hlapcu ter jo naravnost čez meline ubral domov. Še sreča, da žene ni bilo doma! Otroka je dal dekli in ji naročil, naj ga nese na županstvo v Javorje, naj napravijo z njim, kar hočejo — on, Blažonca, je nedolžen pri tej stvari. Naj le počaka Miha, mu bo že posvetil, saj je čez glavo zapufan pri njem!

Otroče so dali v oskrbo stari ženici v Javorjah in je že čez dober teden umrlo. Dobre pa je dobil od Savca list, naj takoj plača dolg, sicer bo tožen. Dobre je vedel, da ga čaka usoda Zahribovca od svetega Lenarta, ki so ga spra-

vili na boben preveliki otroški deleži, ali pa Bolantina z Malenskega vrha, ki ga je uničila pijača. Vendar ni slutil, da bo šla domačija tako pod ceno! Lectiral je samo župan za 1200 goldinarjev in edino Blažonca je ponudil petdeset goldinarjev več ter tako dobil Dobretovino v svoje kremplje.

Miha in žena sta se razšla; on se je preselil v samotno bajto in kmalu žalostno končal: pijan je zmrazil. Ona je odšla k sorodnikom na Žirovsko, kjer je bila za dekle, sin Mihec pa za hlapca. Prihranec je nalagala v poljansko hranilnico; ko se je postarala, pa je hranilnica »škripnila« in bila je ob vse, kakor še mnogi drugi. Za delo ni bila več in prišla je v domači kraj, da nastopi svojo bedno pot od hiše do hiše. A ni obrala veliko hišnih števil, pri Savcu v hlevu je umrla in Blažonca svoje nekdanje ljubice ni položil na pare v hiši, ampak v veži, kot je bila navada za umrle berače. Ta grdobija se mu bo še otepala! so rekli ljudje. In res! Na naslednjo svečnico, dan pred njegovim godom, ga je na običajnem vsakoletnem pustovanju zabodel s tolminsko nožičko Kovačev Tone, ker ga je v mraku zamenjal za Ještinovcevega iz Javor. Tepli so se zaradi Dobretove Rezke, ki je takrat služila za dekle pri Mežnarju. Tako kot Katrca tudi Blažonca ni ležal na parah v hiši, ampak v svoji krvi na tleh v veži in še mrtev gledal srepro kot jastreb.

O p o m b a

Viri za ta spis so mi bili članek o Tavčarjevi črtici Kako se mi ženimo, ki ga je objavil v Jutru 8. januarja 1938 Lovro Perko; opombe Marje Boršnikove k isti črtici v tretji knjigi Tavčarjevega ZD; predvsem pa zapis pripovedi hčerke Jurija Tavčarja Frančiške por. Varl iz leta 1951 in pripovedi drugih domačinov, ki sem jih v narečju zapisal do leta 1953.

V spis sem skušal ohraniti pogovorni jezik pripovedovalcev, zato je v besedilu precej neobičajnih, v knjižnem jeziku celo nedovoljenih besed in besednih zvez, zlasti germanizmov in lokalizmov. Nekatere izraze pa naj le nekoliko pojasnim:

beka — vrba, katere poganjke so vili v trte za vezanje	nožička, tolminska — zaklepni nož iz Lokovca na Tolminskem
Blažonca — polj. izpeljanka iz imena Blaž; prim. Jurca!	osteje — odprtina krušne peči
Brinovcev — v polj. govoru se c pred e ne mehča: Savcev	otka — lopatica za čiščenje zemlje s pluga med oranjem
drevo — polj. plug	plevnica — platnena vreča za posteljo, napolnjena z ovsenimi plevami
frtavka — prenos, pomen od otroške igranje vrtavke oz. frtavke	povšter, povštrtanc — blazina, ples z blazino, germ.
hodnično platno — grobo, doma tkano platno iz nečesane preje	rajtenga — obračun za pojedino
jejda — polj. ajda	šeškar — prežavec pri ohceti
jenica, dem. jeničca — polj. za junica, juničica	štamperl — kozarček za žganje, germ.
košanc — polgruntar, iz furl. kossan	štelnga — vojaški nabor, germ.
kovter — prešita odeja, n. Kolter	ta mlad, ta mlada, ta star, ta stara — nominalna raba pridevnika za generacije na kmetih
lahat — stara dolž. mera (0,64 m)	takisto — na ta način
lectirat — polj. licitirati	vič — okr. iz vidiš (vidš)
lejštāt — polj. streči, germ.	zapufan — zadolžen, germ.
maln oz. malin — polj. mlin	žvižga — okrogel sad divje hruške (drobnice)
meline — peščeni bregovi	